

RANNIKUVÕIM: RANNIKURIIGI MEREVÕIM JA MERELISTE RESSURSSIDE HALDAMINE

Jacob Børresen

Käesolev peatükk esitab rannikuriigi merevõimu teooria¹ – mida võib kutsuda ka rannikuvõimuks – ning arutleb selles kontekstis väikeriigi majandusvööndi² ja mandrilava³ turvalisuse tagamise ja sõjalise kaitse eeltingimuste, piirangute üle. Seejärel kasutatakse seda teooriat Kuningliku Norra Mereväe rolli ja ülesannete seletamiseks.

See teooria ei põhine maailma üle 100 rannikuriigi mereväe analüüsil, mida võib mõne ühisnimetaja alusel selliselt määratleda. Rannikuvõimu teooria ei ole seetõttu kirjeldav, kuigi sisaldab ka selliseid löike. Vastupidi, see on selgelt ettenägev või ka normatiivne. Põhinedes Norra mereväe kogemusel, näitab rannikuvõimu teooria, kuidas ookeaniaärsed väikeriigid võiksid merevõimust mõelda, kuidas merejõude kasutada, et oma tegevusvabadust suurendada ning niiviisi oma huve edendada ja kaitsta. Seetõttu kohaldub rannikuvõimu teooria loodetavasti kõikidele rannikuriikidele. Loomulikult varieeruvad iga rannikuriigi mereväe ülesehitus, doktriin ja operatsiooni-kontseptsioon, lähtudes konkreetsest rollist ja ülesannetest, mis omakorda sõltuvad selle rannikuriigi iseloomust ja julgeolekuülesannetest.

¹ „Väikeriigi merevõimu“ kontseptuaalne alus avaldati Jacob Børreseni raamatus „Kystmakt, skisse av en maritim strategi for Norge“ (Oslo: Cappelen, 1993) ja lühendatud kujul artiklis „The Sea Power of the Coastal State“, mis ilmus ajakirja Journal of Strategic Studies erinumbris „Seapower Theory and Practice“, Vol. 17, No. 1 (March 1994), pp. 148–175. Siinse artikli teooriaosa toetub viimasele ja arendab seda edasi. Alljärgnev tekst on tõlgitud järgmisest väljaandest: **Børresen, J.** 2004. Coastal Power: The Sea Power of the Coastal State and the Management of Maritime Resources. – Hobson, R.; Kristiansen, T. (eds.). Navies in Northern Waters 1721–2000. London; Portland, OR: Frank Cass, pp. 249–275. Inglise keelest autori ja kirjastuse loal tõlkinud ning kommenteerinud Ott Laanemets.

² Majandusvöönd – rahvusvahelise mereõiguse konventsiooni (*United Nations Convention on the Law of the Seas*, UNCLOS) kohaselt väljaspool territoriaalmerd asuv kuni 200 meremiili laiune mereala, kus rannikuriigil on õigused loodusvarade kasutamiseks, kolmandatel riikidel avamerevabadus laevasõiduks, ülelennuks ja kaablite ning torujuhtmete paigaldamiseks. *Tõlkija märkus*

³ Mandrilava – merealune merepõhi ja sellealune maapõu kuni mandrilava välimise servani või kuni 200 meremiili kauguseni lähtejoonest, kui mandrilava selleni ei ulatu. Mandrilaval on rannikuriigil õigus loodusvarasid uurida ja hõlvata. *Tõlkija märkus*

Rannikuriigi definitsioon

ÜRO kolmanda rahvusvahelise mereõiguse konventsiooniga 1982. aastast (UNCLOS) said rannikuriigid mõjuvõimu juurde: territoriaalsed õigused kuni 12 meremiili kaugusele ulatavas territoriaalmeres, teatavad suveräänsed ja juriidilised õigused kuni 200 meremiili kaugusele ulatavas majandusvööndis ja õigused mandrilaval. Sellist rahvusvahelise mereõiguse arengut on kutsutud „mere järkjärguliseks territorialiseerimiseks“⁴, mis on selge meresõiduvabaduse põhimõtte muutus rannikuriigi kasuks suurte meresõjaliste riikide⁵ arvelt. Rannikuriigid said sellised suuremad õigused ajal, mil mereliste loodusvarade, peamiselt nafta ja proteiini, kasutamine on muutunud üleilmsele kogukonnale nii majanduslikult kui ka poliitiliselt varasemast tähtsamaks.

1982. aasta ÜRO mereõiguse konventsioonis tähistab mõiste „rannikuriik“ kõiki riike, millel on mererannik ning millega külgnevad territoriaalmeri, majandusvöönd ja mandrilava. Siinkasutatav definitsioon on aga kitsam, pidades silmas väikest või keskmise suurusega riiki, mis asub mere ääres ja mille riiklikud huvid on märkimisväärses ulatuses seotud merega. Viimane võib seisneda selles, et tema territooriumi või sellega külgneva mereala geograafiline asukoht on merestrategiliselt oluline mõnele suurele meresõjalisele riigile või konkureerivale rannikuriigile. Rannikuriigi merelised huvid võivad väljenduda ka selles, et tema merealad, majandusvöönd ja/või mandrilava sisaldavad loodusvarasid, mis on olulised tema majandusele. Leidub ka rannikuriike, mille huve kirjeldavad mõlemad ülaltoodud väited. Majandusvööndi, mandrilava ja territoriaalmeri tähtsus rannikuriigile tekitab vajaduse mingit liiki merejõudude järele, et kaitsta oma territoriaalmerd soovimatu või illegaalse sisenemise eest ning oma loodusvarasid illegaalse ja kontrollimatu ekspluateerimise eest majandusvööndis. Ometi ei ole rannikuriigil vahendeid, et vastanduda ja võistelda meresõjalise riigiga avamerel, või on ta valinud

⁴ Booth, K. 1983. Naval Strategy and the Spread of Psycho-legal Boundaries at Sea. – International Journal, Vol. 38, No. 3, Summer, pp. 373–396.

⁵ Erinevalt merevõimust (ingl *sea power*, aga ka *maritime power*, nr *sjømakt*), millega tähistatakse riike, mis suudavad oma huve merel edendada ja kaitsta, kasutab autor mõistet *naval power* (nr *flåtemakt*), mida võib tõlkida kui meresõjaline riik või meresõjaline suurriik, mis rõhutab suhteliselt suurt ja võimsat mereväge. Kui näiteks USA-d ja Ühendkuningriiki võib pidada nii merevõimudeks (neil on selged huvid maailmamerel) kui ka meresõjalisteks riikideks (neil on oma huve kaitsvad mereväed), siis näiteks Venemaa on ainult meresõjaline riik – tema huvid maailmamerel on üsna piiratud, kuid tal on sellest hoolimata suhteliselt võimas merevägi. *Tõlkija märkus*

seada mitte teha. Rannikuvõimu kitsam definitsioon aitab võrrelda seda merevõimuga, mis valitseb rannikuvõimuga külgnevaid merealasid. Ainus alles olev üleilmne meresõjaline riik on Ameerika Ühendriigid. Regionaalsete merevõimude hulka kuuluvad näiteks Venemaa, Hiina, Prantsusmaa ja Suurbritannia. Tüüpilised rannikuriigid on seevastu Norra, Balti riigid, Poola, Saksamaa, Portugal, Hispaania, Tšiili ja Lõuna-Aafrika Vabariik, kui nimetada vaid mõnda.

Rannikuriigil on täielik suveräänsus oma territoriaalmeres⁶ ning nagu öeldud, teatavad suveräänsed õigused mandrilaval ja majandusvööndis. Rannikuriigil on aga võimalik oma suveräänsust säilitada ja kaitsta ainult rahuajal ning madala intensiivsusega konfliktis või kui vastane on mõni teine samasugune rannikuriik oma territoriaalmeres ja majandusvööndis. Seistes silmitsi meresõjalise riigi sihiliku jõukasutusega, ei või rannikuriik tavaliselt loota rohkemale kui kaitsetegevusele rannikumeres⁷. Nendes vetes võib rannikuriigi merevägi leida looduslikku varju ja kaitset, kust võib isegi pääseda löögile oma suurema oponenti vastu ilma, et peaks kohe tegelema tagajärgedega. Samuti võib rannikuriik olla võimeline muutma jõutasakaalutust endale soodsamas suunas, kasutades maal paiknevat lennuväge ja tegutsedes miiniväljade või rannakaitsepatareide tuleulatuse varjus. Erand on siinkohal allveelaev. Rannikuriik, mis kasutab allveelaevu, on tõsine oht meresõjalisele riigile nii rannikumeres kui ka avaookeanil. Sellest hoolimata on rannikuriigi võime kasutada merevõimu piiratud nii intensiivsusest kui ka ulatuselt. Rannikuriigi mereväeüksused tegutsevad peamiselt rannikumeres või selle lähedal. Võrreldes meresõjalise riigiga on rannikuriigi mereväeoperatsioonid piiratud ja kaitseisloomuga. Kui aga võrrelda rannikuriiki teise omasugusega, võib sel olla ka ofensiivne hoiak.

Paljudel juhtudel vastanduvad rannikuriigi huvid meresõjalise riigi omadele. See kehtib ka rannikuriigi arusaama kohta rahvusvahelise õiguse arengust. Rahvusvahelise mereõiguse raames püüab väikeriik suurendada loodusvarade kasutamise, haldamise ja kaitsmise õigusi oma majandusvööndis ehk väljaspool oma territoriaalmerd. Meresõjaline riik seevastu naudib oma

⁶ Tegelikult on rannikuriigi täielik suveräänsus territoriaalmeres piiratud laevade, sh sõjalaevade rahumeelse läbisõidu õigusega. *Tõlkija märkus*

⁷ Rannikumeri võib erinevates distsipliinides, nagu sõjandus, ökoloogia ja geoloogia, tähendada mõnevõrra erineva ulatusega mereala. Siinkohal mõeldakse kõige üldisemalt rannikuriigi kaldalähedast mereala. *Tõlkija märkus*

mõju ja soovib vältida sellist rahvusvahelise õiguse arengut, mis piiraks tema tegevusvabadust rahvusvahelistes vetes⁸.

On paratamatu, et oma loodusvararikka rannikumere, kaugemate merealade või strateegiliselt olulise asukoha tõttu on potentsiaalselt vaenulik meresõjaline riik või konkureeriv rannikuriik alati võimeline redulaevastiku kontseptsiooni (ingl *fleet in being*)⁹ abil väikeriigi ranniku lähedal kohal olema. Kui vaadata merevägede ajalugu alates globaalse merevõimu algusest 17. sajandil kuni tänapäevani, pole võimalik leida paika maailmamerel, kus merevõim ei oleks mõnel ajaperioodil rohkem või vähem kohal olnud ja rannikuriike mõjutanud. Kuskil kaugel asuvalt ja väheste ressurssidega rannikuriigilt ei saa eeldada veenva rannikumereväe¹⁰ ülalpidamist lihtsalt eeldusel, et äkki ilmub iga 50 aasta tagant välja mõni temast huvitatud meresõjaline riik. Teisalt on seal, kus leidub rikkalikke nafta- ja gaasimaardlaid või kus avastatakse külluslikke kalavarusid, alati hargmaseid naftakorporatsioone või ujuvaid kalatehaseid, mis võivad tegutseda üsna kaugel oma kodust ja ikkagi teenida kasumit. Kui selliseid ettevõtteid just ei veenda või sunnita, ei pruugi need olla huvitatud rannikuriigi maksude maksmisest, keskkonnasäästlikust käitumisest või kestlikust kalapüügist. UNCLOS-iga on rannikuriigile antud korralik õiguslik alus kaitsta oma sedalaadseid huvisid. Kui rannikumerevägi on rannikuriigi vajaduste põhjal üles ehitatud, on sellel ka oma õiguskorra tagamiseks ja oma huvide kaitsmiseks vahendid, kuigi sellest ei pruugi piisata, nagu edaspidisest nähtub.

Tihti on rannikuriigid ise sõltuvuses kaubandusest ja meretranspordist ning seetõttu huvitatud kaubalaevanduse rahumeelse läbisõidu õigusest ja meresõiduvabaduse põhimõttest¹¹. Seetõttu pole harvad juhud, kui rannikuriigi mereväed n-ö näitavad lippu välissadamates või meresõiduvabaduse

⁸ *Rahvusvahelised veed* ei ole UNCLOS-i järgi ametlik mõiste, kuid selle all peetakse silmas kogu maailmamerd väljaspool riikide territoriaalmerd, sh majandusvööndit, külgvööndit (ingl *contiguous zone*) ja avamerd koos nende all oleva mandrilavaga. *Tõlkija märkus*

⁹ Redulaevastik – mereala valdamise takistamise (ingl *sea denial*) strateegia, mille järgi nõrgem laevastik väldib kokkupõrkeid tugevamaga või varjub kaitstud ankrupaika, kuid piirab pelgalt oma olemasoluga tugevama laevastiku tegevusvabadust. *Tõlkija märkus*

¹⁰ Kõige lihtsam merevägede klassifikatsioon väiksemast suuremaks on korrakaitse merevägi, millel ei ole sõjalisi võimeid (nt Island), ranniku- ehk rannakaitse merevägi, mille operatsioonipiirkond piirdub rannikumerega (nt Norra, Rootsi, Soome), keskmise suurusega merevägi, mis võib tegutseda regionaalselt maailmameredel (nt Suurbritannia, Venemaa, Prantsusmaa), ja globaalne merevägi, mille tegevuspiirkonnaks on terve maailmameri (nt USA). *Tõlkija märkus*

¹¹ Meresõiduvabaduse põhimõtte (lad *mare liberum*) sõnastas hollandi õigusteadlane Hugo Grotius 17. sajandil ja selle kohaselt on meri inimkonna ühisomand, mida võivad kõik kasutada. *Tõlkija märkus*

põhimõtte järgi toetavad oma kaubalaevastikku välisvetes. Seetõttu võivad rannikuriigi huvid rannikuriigi ja meresõiduriigina olla vastandlikud.

Rannikuriik võib sattuda sõltuvusse meresõjalise riigi kaitsest või leida end olukorrast, kus soovib ühe meresõjalise riigi kaitset teise samasuguse vastu. See omakorda tähendab, et sõbralikule või liitlasest meresõjalisele riigile antakse kasutada oma ranniku- või territoriaalmerd mereväeliseks kohalolekuks (ingl *naval presence*) või operatsioonide logistiliseks toetamiseks. Meresõjaline riik ei pea olema ainult agressiivne kahuripaadidiplomaatia¹² kasutaja. Meresõjaline riik võib oma kohaloluga parandada ka võimalikku destabiliseerivat regionaalset jõutasakaalutust. Ka siin on näha rannikuriigi huvide vastandlikkust oma merealade haldamise ja sõjalise kaitse vajaduste vahel. Ometi on just oma loodusvarade ja keskkonna haldamine ning rahvusvahelise õiguse kohane kaitse peamised ja alalised vajadused, mis peaks olema rannikuriigi pikaajalise poliitika aluseks.

Kuna relvastatud surve või mõne suurvõimu agressiooniga silmitsi seisev rannikuriik ei suuda ennast sõjaliselt kaitsta, on rannikuriigi huvides kohaldada rahvusvahelist õigust universaalselt, seda ka suurriikide puhul, mis põhineb asjakohasel, elulisel ja tõhusal ÜRO-l ning selle võimel rakendada sanktsioone riikide, organisatsioonide ja isikute vastu, kes rahvusvahelist õigust rikuvad. Rannikuriik, mille peamine vastane on teine samasugune rannikuriik, võib oma eesmärkide saavutamiseks või omasuguse heidutamiseks leida võimaluse või suisa vajaduse võtta ka ofensiivsem hoiak. Üldiselt ja pikas perspektiivis on rannikuriigile siiski kasulikum täpselt järgida rahvusvahelist õigust, mille kohaselt jõuga ähvardamine või jõu kasutamine on muudel juhtudel kui enesekaitse eesmärgil keelatud. Seetõttu ei ole rannikuriigil soovitatav ajada agressiivset või ofensiivset poliitikat teiste rannikuriikide suhtes, sest isegi kui neil selleks võimu on, aitab selline poliitika kaasa sellisama rahvusvahelise õiguse õõnestamisele, mille kaitsele ta ise suurema riigi vastu loodab. Seda merejulgoleku perspektiivi silmas pidades peaks rannikuriik aitama vähendada selliseid piirkondi ja olukordi, kus jõu kasutamine rahvusvahelisel areenil võiks mõnele osalisele tasuv tegevusvariant tunduda.

¹² Kahuripaadidiplomaatia (ingl *gunboat diplomacy*), tänapäeval pigem mereväediplomaatia (ingl *naval diplomacy*) on merevägede peamine rahuaeagne tegevus väljaspool oma merealaid, mille hulka kuuluvad nii lipu näitamine, kohalolek, sadamakülästused kui ka jõu demonstreerimine ja sund. Algselt kirjeldati selle mõistega koloniaalimpeeriumide tegevust vähemarenenud põlisrahvaste ja -riikide vastu, kus oma tahte saamiseks piisas vaid kahuripaadi kohale saatmisest või ka mõnest kahuripaugust. *Tõlkija märkus*

Rannikuriigi merevõim

Kui vastaseks pole just teine väike või keskmise suurusega rannikuriik, pole rannikuriigil sõjas võimalik saavutada võitu selle sõna puhtsõjalises tähenduses. Kui rannikuriik siiski otsustab sõtta minna meresõjalise riigi vastu, siis mitte seetõttu, et loodab võita, vaid loodab tekkinud olukorrast paremini välja tulla kui ilma võitluseta järele andes. Rannikuriigi relvajõudude peamine otstarve peaks seetõttu olema vältida selliseid olukordi, kus vastane kasutab rannikuriigi vastu jõudu või ähvardab sellega. Teisisõnu peaks rannikuriigi relvajõudude otstarve olema hoida ära sõjalist kriisi või sõda ja mitte tingimata võidelda selles.

Sõjaväelisel organisatsioonil, st mereväel, mis on mõeldud võitlemiseks, ja sellisel organisatsioonil, mis mõeldud sõja vältimiseks, on märkimisväärne erinevus nii doktriinis, organisatsioonis kui ka operatsioonimustrites. Ehk kõige suurem erinevus seisneb vahendites: ühel on need kallid ja kõrgtehnoloogilised ning teisel odavamad ja vähemtehnoloogilised. Meresõjalise riigi mereväe roll on olla aktiivne diplomaatia ja välispoliitika instrument, et edendada ja kaitsta riigi huve, vajadusel ka relvaga. Selline roll vajab ofensiivset doktriini, et võtta initsiatiiv strateegilisel tasemel. Oma väestruktuuris pole meresõjalisel võimul liiga palju ruumi kompromissiks tehnoloogia arvelt. Kui meresõjaline riik läheb sõtta, on eesmärk mereväeline võit. Kui aga rannikuriik seisab vastamisi meresõjalise riigiga, on eesmärk kaitsta seda, mis on diplomaatia ja poliitiliste vahenditega saavutatud.

Seistes vastamisi meresõjalise riigiga, nõuab rannikumereväe roll peamiselt defensiivset doktriini, kus initsiatiiv haaratakse operatiiv- ja peamiselt vaid taktikatasandil. Rannikumereväe roll kriisisituatsioonis on olla künniseks, millest agressor peab astuma kas üle või mille ees taganema¹³. Kui meresõjaline riik tahab künnisest üle astuda, peab ta tegema seda esimese lasu hinnaga. Et etendada korralikku künnist, peab rannikumereväel olema võimeid, mille abil on võimalik tegutseda terve konfliktispektri ulatuses alates rahuajast, kriisist ja piiratud konfliktist kuni täiemahulise sõjani. Teisisõnu peab rannikuriigi merevägi olema piisavalt paindlik, et võimaldada erinevaid tegevusvariante kahe äärmuse, täieliku allaandmise ja täieliku sõja vahel. Rannikumereväel peab seetõttu olema võime tegeleda rikkumiste ja sissetungidega nii vee peal kui ka vee all. Lühidalt öeldes peab rannikuriigi

¹³ Künnis või ka ründekünnis on keskne mõiste Norra sõjalises mõtlemises alates külma sõja päevist. *Tõlkija märkus*

merevägi olema tasakaalus merevägi¹⁴. Seda väidet käsitlen edaspidi ka teisest vaatepunktist.

Kombinatsioon piiratud ressurssidest, vajadusest rikkumistele ja sissetungidele kiiresti reageerida, et vältida nende paisumist suuremateks vahejuhtumiteks või kriisideks, ja vajadusest võita aega, et liitlastelt abi hankida, rõhutab rannikuriigi jaoks paljude odavamate ja vähemtehnooloogiliste sõjalaevade ning relvade olulisust väheste, aga kallite ja kõrgtehnooloogiliste kõrval. Võime katta kogu oma huvipiirkond sõjalaevadega, et võimaldada kiiret reageerimist, anda välja diplomaatiline deklaratsioon, lasta hoiatuslask jne on olulisem, kui elada üle vastasseis sissetungijaga.

Rannikuriigi ainus võimalus võita vastasseis endast suuremaga on läbirääkimistelaua taga, mitte lahinguväljal. Seepärast võib suurejooneline ja vaatamänguline kaotus lahinguväljal olla sama kasulik kui ootamatu võit. See on eriti tõsi ajal, mil suurem naaber ei saaks väikeriiki ahistada ilma, et seda ei salvestataks ja edastataks üle maailma televisiooni kaudu parimal eetriajal. Avalik tähelepanu toob maailma avalikkuse paratamatult mängu moel, mis üldiselt piirab tugevama poole tegevusvabadust ja tasalülitab puhtsõjalist ülekaalu nõrgema kasuks. Selleks, et mitte ainult püüda maailma avalikkuse tähelepanu, vaid ka hoida huvi üleval pikema aja jooksul, et poliitiline surve meresõjalisele riigile kasvaks, peab rannikumerevägi olema visa ja vastupanuvõimeline. Kasu ja kahju arvestuses loodab agressiivne meresõjaline riik lühikesele sõjale. Rannikuriigi relvajõududel peab seetõttu olema võime sõda pikemaks venitada. Selline rannikumereväe kerksus seisneb suuremas hulgas odavamates ja vähemtehnooloogilistes alustes, mida toetavad hajutatud logistikasüsteem ja vähene sõltuvus baasidest, mitte kõrgtehnooloogilistes, kallites ja seetõttu väiksemas hulgas üksustes, mis sõltuvad rohkem baasidest. Taas kord näeme, kuidas vastupidi suurriigi mereväele peab rannikumerevägi eelistama kvantiteeti kvaliteedile.

Rannikuriigi relvajõud panustavad kriisi või sõja ennetamisse kahel viisil: stimuleerides ja heidutades.

Esiteks peab rannikuriik legitiimselt, tõhusalt, ennustatavalt ja kõiki võrdselt koheldes n-õ stimuleerima oma seaduste täitmist territoriaalmeres ja majandusvööndis. Selleks kasutatakse jõudu vaid minimaalselt ja rangelt proportsionaalselt ning järgitakse piinliku täpsusega rahvusvahelist õigust. Nii näevad teised tegijad, et nende huvides on parim järgida rannikuriigi kehtestatud reegleid ja eeskirju. Käitumine viisil, mis veenab konkureerivaid

¹⁴ Vt Urb, T. 2021. Kas ka väikeriigid vajavad tasakaalus laevastikku? – Sõjateadlane, nr 16, 2021, lk 143–158. *Tõlkija märkus*

suurvõime ja regionaalseid rannikuriike, et nende huvid on hästi tagatud, kui nad lasevad rannikuriigil oma asja ajada, on tõenäoliselt ainus viis võimaldada rannikuriigile, kel on majandusvõõndis külluslikke loodusvarasid, pikemas perspektiivis vähemalt minimaalne tegevusvabadus ja kontroll ning seega rahu ja regionaalne stabiilsus. Oluline märksõna siinjuures on *legitiimsus*. Riigi suveräänsuse ja jurisdiktsiooni jõustamine on rannavalve ülesanne, mida toetavad merevägi ja õhujõud.

Teiseks peavad rannikuriigi relvajõud tegelema heidutusega. Selleks peab rannikuriigil olema usutav võime tekitada vastasele majanduslikku, sõjalist ja diplomaatilist kahju, mis vastase hinnangul ületaks agressioonist saadava võimaliku kasu. Heidutus on kõikide rannikuriigi relvajõudude väeliikide ülesanne. Kui potentsiaalne vastane on samasugune rannikuriik, võivad relvajõud üskinda olla võimelised agressorit otseselt heidutama. Kui aga agressoriks on suurvõim, saab rannikuriik otsida kaudset heidutust liidust mõne teise suurriigiga. Kaudne heidutus on rannikuriigi võime teha kõigile selgeks, et tema ründamine tähendab sõda tema suurvõimust liitlasega. Kaudne heidutus oli külma sõja ajal Norra viis Nõukogude Liidu heidutamiseks. Olles robustse sõjalise kaitsega võimeline vältima *fait accompli*¹⁵, püüdis Oslo veenda Moskvat, et Norra ründamine tähendab paratamatult sõda Ameerika Ühendriikidega. Märksõna on siinjuures *usutavus* – ja seda just vaataja silmade kaudu. Oluline heidutusse panustaja on väike konventsionaalne allveelaev¹⁶, mida kasutab üha rohkem rannikumerevägesid. Allveelaev on võimeline tegutsema merealadel, mida meresõjaline riik valdab ja kus tal on õhuülekaal. Allveelaev on sellest hoolimata võimeline viima sõjategevuse vastaseni.

Üldiselt ei ole väikesel või keskmisel riigil, millel puudub väljapääs merele, soovitatav investeerida relvadesse eesmärgiga oma huve väljaspool oma piire sõjaliste vahenditega kaitsta ja edendada. Rannikuriigil on seevastu soovitatav omada usutavat rannavalvet ja mereväge, et oma huve just väljaspool oma piire kaitsta ja edendada. Põhjus seisneb asjaolus, et majandusvõõnd ja mandrilava asuvad juba määratluse kohaselt väljaspool rannikuriigi piire

¹⁵ *Fait accompli* (pr 'teostunud tõsiasi') – ühepoolne ja ootamatu tegevus, mida hiljem on keeruline muuta, näiteks mõne territooriumi osa (saare) okupeerimine, et seda läbirääkimistel oma huvides ära kasutada. *Tõlkija märkus*

¹⁶ Autor kasutab rannikuriigile sobiva allveelaeva kirjeldamiseks omadussõna *väike* ja liitsõna esikomponenti *ranniku* võrreldes seda vaikimisi tuumaallveelaevadega, mis on oma mõõtmelt ja akustiliselt signatuurilt suuremad. Vt nii Norra kui ka Läänemere riikide allveelaevastikku. *Tõlkija märkus*

rahvusvahelistes vetes. Kui aga rannikuriik ei söanda nendesse vetesse minna ja oma kohalolu näidata, et tagada oma juriidilisi õigusi ja täita kohustusi, tekib vaakum, mille varem või hiljem täidab keegi teine ning mille tulemuseks võib olla poliitiline ebastabiilsus ja kriis.

Merevõimu peamine otstarve on traditsiooniliselt olnud kaitsta kaubalaevandust: kaitsta ja jõustada meresõiduvabadust, et merekaubandus saaks takistusteta toimida. Lisaks sellele võimaldab mereala valdamine (ingl *sea control*) vastase ranniku lähedal kuvada suurriigil oma jõudu vastase territooriumile ja kaugemalegi. Seevastu rannikuriigi merevõimu – rannikuvõimu – peamise otstarbe võib võtta kokku kolme punktiga:

- turvata ja hallata loodusvarade eksploateerimist majandusvööndis ja mandrilaval. See sisaldab ka keskkonnakaitset, sest puhas ja tervislik keskkond on eeldus meretoidu tootmiseks;
- kaitsta ja vajadusel tagasi tõrjuda territoriaalmererežiimi rikkumised;
- koostöös maa- ja õhuväega – loodetavasti ka koos liitlastega – kaitsta riiki sõjalise sissetungi eest merelt.

Kui merevõim on globaalne, siis rannikuvõim on lokaalne.

Rannikumerevägi

Nagu eelnevalt mainitud, peab rannikuvõimu kasutamiseks olema merevägi tasakaalus. See tähendab mereväge, kus erinevate võimete kooslus loob parema terviku kui üksikud osad ja relvaliigid kokku.

Tasakaalus mereväe vastand on funktsiooni- või rollipõhine ehk nišimerevägi, mis keskendub ühele või mõnele võtmevõimele, samas kui kõik teised võimed on kas osalised või puuduvad sootuks. Olles osa mõnest alliansist, võib rannikuriik kulutada terve oma mereväe eelarve ühele valdkonnale, milles ta on suhteliselt tugev, ja jätta kõik muud valdkonnad teistele rannikuriikidele, kes on tugevad just nendes. Väga ressursimahukad võimed, nagu õhukaitse, allveelaevatorje, allveelaevaoperatsioonid jms, võib jätta mõne suure ja rikka liitlase hooleks. Rannikuriik võib oma mereväest ja sõjalaevadest ka täielikult loobuda, kasutada ainult rannavalvet ja loota kõikide meresõjaliste ülesannete puhul liitlastele. See tähendab põhimõttelist loobumist heidutusest oma huvide kaitsmisel, et vältida kriisi ja sõda, ning võimet tagada oma suveräänsust ja heidutada *ainult* konfliktispektri alumises osas. Nii näiteks on talitanud Island, ja seda mitte ilmtingimata valiku vaid pigem

paratamatuse tõttu. Ülal kirjeldatud koormajagamise (ingl *burden sharing*) skeem võib osutada kuluefektiivseks nii alliansi terviku kui ka üksikute merevägede jaoks.

Liitudel ja allianssidel on aga tavaliselt lühike eluiga. Nad tekivad konkreetse ohu või poliitilise asjaolu esile kerkides. Kui oht kaob või poliitiline asjaolu muutub, liidud ja alliansid kas lagunevad või muutuvad ebaoluliseks. Ühe kaotatud väevõime ülesehitamine või selleks vajaliku professionaalse keskkonna taasloomine, mis on kadunud ülal kirjeldatud koostööformaadi tõttu, võtab aga rohkem aega kui uue julgeolekuohu esilekerkimine. Kui kriis peaks tekkima ja allianss lagunema, on rannikuriik olukorras, kus on kaks valikut: suurendada ulatuslikult oma kaitse-eelarvet, et luua puuduvad sõjalised võimed, või aktsepteerida ühepoolset sõltuvust meresõjalisest suurriigist. Esimene ei pruugi olla teostatav ja teine pole soovitatav. Areneva kriisi korral võib iseseisva kaitsevõime puudumine tähendada ka vajadust saada liitlasvägede tugevdust palju varasemas staadiumis, mis omakorda suurendab eskalatsiooniriski.

Isegi sõjalise alliansi kontekstis, juhul kui rannikuriik ei säilita võimeid sõjapidamise valdkondades, milles soovib liitlaste tugevdust, ei pruugi ta aru saada, millist tugevdust vajab või mida tegelikult saab. Ilma selliste võimete ja teadmisteta pole rannikuriigil võimalik mõjutada liitlaste mereoperatsioonide planeerimist ja elluviimist oma ranniku- ja lähivetes. Rahuajal, kui riigi suveräänsuse tagamine on riigi ja mitte alliansi ülesanne, võib nišimerevägi leida end olukorrast, kus tal pole võimeid, et reageerida asjakohaselt juba toimunud rikkumistele.

Nišimerevägi piirab aga rannikuriigi tegevusvabadust ja võimet oma saatuse üle otsustada sellises ulatuses, mis võib kergesti muutuda poliitiliselt soovimatuks. Selline lahendus võib näiteks muuta rannikuriigi väga haavatavaks igasugusele survele või jätta ta täielikult konkureeriva rannikuriigi või meresõjalise suurriigi meelevalda, kellel on needsamad sõjalised võimed, millest rannikuriik on loobunud. Välja arvatud ehk poliitilistel põhjustel, peaks rannikuriik säilitama üsna laia valiku sõjalistest võimetest, kui ta ei soovi muutuda lihtsalt mõne liitlas- või ka mitteliitlasriigi kliendiks või avada võimalusi mõnele konkureerivale rannikuriigile. Island, mille rahvaarv on 270 000¹⁷, ei saa endale lubada mõistlikku kaitseväge. Islandi lahendust, rannavalvet mereväe asemel, saab soovitada vaid muude võimaluste puudumisel. Islandi liitlane on Ameerika Ühendriigid. Kui Island peaks soovima

¹⁷ 270 000 oli Islandi rahvaarv 1994. aastal, 2021. aastal on see hinnanguliselt 350 000, mis ei muuda aga autori argumenti. *Tõlkija märkus*

Ühendriikide lahkumist või lahkukuks viimane omal algatusel, satuks Island üsna ebaseeldivalt regionaalse merevõimu, Venemaa meelevalda.

Rannikumereväe operatsioonid on maaväe- ja õhuoperatsioonidega otseselt seotud ja lähedasemad kui traditsioonilised ookeanimerevägede operatsioonid¹⁸. See mõjutab rannikumereväe ülesandeid ja tegevuspõhimõtteid. Näiteks pole rannikumereväel vaja merelennuväge, kuna tema peamise operatsiooniala õhuruumi katab kaldalt tegutsev õhuvägi. Tavaliselt on selline lahendus samuti kokkuhoidlikum, kui lennuvahendite suurim kasutaja käitab ja hooldab ka mereväe helikoptereid ja merepatrull-lennukeid. Lisaks sellele pole rannikumereväele vaja traditsioonilist merejalaväge¹⁹, sest maavägi saab kaitsta rindelähedasi mereväebaase. Maavägi võib aga vajada mereväe toetust, et katta rinde mereäärseid tiibu ja tagalaala, ellu viia dessantoperatsioone, ning kui rannikuriigi geograafiline asend seda võimaldab, toetada transpordi ja tulega laevadelt. Viimaseks peavad rannikuriigi kolme väeliigi juhtimine ja side olema koostegevusvõimelised vähemalt seire ja luure, õhukaitse ja vastastikuse tuletoetuse vallas.

Esimene rannikumereväe tüüpiline tunnus on, et see koosneb peamiselt väiksematest alustest, mis oma suuruse tõttu saavad ranniku topograafiat ära kasutada varjumiseks, pettetegevuseks ja üllatuseks²⁰. Kuna tegevused toimuvad kitsal ja mõnikord madalal merealal ning tihti suurel kiirusel, võib kasutada ranniku topograafiat kaitseks, taktikaliseks manöövriks, tulepositsioonile asumiseks või vasturünnaku vältimiseks, mis nõuab rannikumereväelt väga head kohalike olude tundmist ning navigatsiooni- ja manööverdamisioskust.

¹⁸ Mereoperatsioonide olemus on alates külma sõja lõpust läbi teinud terve tsükli. Külma sõja aegne üliiriikide vastasseis tähendas suurtele merevägedele peamiselt mereala valdamise operatsioonid avaookeanil, et tagada transatlantilised merekommunikatsioonid, mida peab siinkohal silmas ka autor. Lääne tähelepanu nihkumisega ekspeditsioonioperatsioonidele 1990. aastatel nihkus ka merevägede fookus rannikule lähemale, mida nimetatakse *littoral operations* ja millel on oluliselt suurem seos teiste väeliikide tegevusega. Kuigi Lääne sõjapidamise sünonüümiks on kujunenud ühendoperatsioonid (ingl *joint operations*), nihkub meresõjaliste riikide tähelepanu suurvõimude vastasseisu esilekerkimise tõttu tagasi avaookeanile. Seetõttu on autori väide 21. sajandi teisel kümnendil taas aktuaalne: suured mereväed peavad tagasi pöörduma avaookeanile mereala valdamiseks ja rannikumereväed peavad tegutsema rannakaitseks. *Tõlkija märkus*

¹⁹ Merejalaväe all peab autor silmas Lääne kultuuriruumi arusaama traditsioonilisest merejalaväest ehk meredessantväest, mis on mõeldud ekspeditsioonioperatsioonideks, mitte aga rannakaitseks. Nii Norras, Rootsis kui ka Soomes on saarestikulise ranniku tõttu merevägede lahutamatuks osaks kaldäüksused, nn meresõdurid, kelle ülesandeks ei ole ülemere dessantoperatsioonid, vaid rannakaitse. *Tõlkija märkus*

²⁰ Sellisteks laevatüüpideks on traditsiooniliselt raketikaatriid, tänapäeval ka korvetid. *Tõlkija märkus*

Pikamaa täppisrelvastus ning sellega seotud seire- ja juhtimisvõime areng võimaldab meresõjalisel suurriigil sooritada pikamaa täppislööke ranniku-alal asuvate sihtmärkide vastu või moodsate pikamaa meredessandi meetodite abil, mis annab võimaluse tegutseda väljaspool rannikuriigi üksuste laskeulatus, mistõttu võiks justkui arvata, et sellised väikesed alused on muutunud kasutuks. Kui aga meresõjalise võimu eesmärk on vallata rannikumerd, et kasutada seda oma operatsioonideks, peab ta varem või hiljem rannikumerre ka sisenema, et need väikesed laevad alistada. Kuna paljude saarte, laidude ja madalikega rannikumeri on varjuks kohalikele, aga navigatsioonioht sissetungijale, võib sissetung rannikumerre osutada väga riskantseks ja kalliks ettevõtmiseks. Seetõttu peavad rannikuriigid jätkama selliste laevade arendamist, mis on ehitatud just selle riigi rannikukeskkonna ja operatsioonitingimuste jaoks²¹. Rannikumereväe rahuaja tegevuste üks olulisi eesmärke on säilitada ja arendada selliseid oskusi, mis võimaldavad oma rannikuvete topograafiat ära kasutada.

Moodne tehnoloogia, nagu radar, satelliitnavigatsioon ja elektrooniline merekaart, võimaldab kitsastes faarvaatrites kiiret navigatsiooni ka sellistes ilmastikutingimustes ja nähtavusega, kus vanasti isegi kõige kogenumad navigaatorid pidid alla vanduma. Sõja korral reedavad sellised süsteemid aga asukoha ning võivad elektroonilise segamise tõttu olla üldse kasutus-kõlbmatud. Sõjalaev, mille kere, masinad ja relvad on terved, peab olema võimeline relvi kasutama, navigeerima ja manööverdama – teisisõnu võitlema – ka siis, kui osa tema elektroonilisest varustusest on rivist väljas. Rannikumereväe võime navigeerida ja tegutseda oma merealal tingimustes, kus vastane seda enam ei tee, on selle otsene eelis ookeanimereväe ees.

Teine rannikumereväe tüüpiline tunnusjoon on miinisõja kõikide vormide suhteliselt suur tähtsus, rõhuasetusega madalvee²² operatsioonidel, sh miinjahtimisel, mis on kombinatsioon miinituukritest ja kaugjuhitavatest allveeseadmetest. Meremiinid kaitsevad enda operatsioonialasid ja takistavad vastasel nende kasutamist. Miinitõrje, mineerimise peegelvaade, tagab turvalise ligipääsu sadamatesse ja oma operatsioonialadesse.

²¹ Selle väite valguses on huvitav jälgida mõne NATO rannikuriigi mereväe külma sõja järgset arengut, mida autor kaudselt silmas peab. Kuigi meresõjapidamise üldine fookus nihkus avaookeanilt rannikumerrele, on näiteks Taani ja Saksa merevägedest saanud ookeanimereväed, mis võivad küll tegutseda kõrvuti USA lennukikandja lahingugruppidega, aga millel peaaegu enam pole vahendeid meresõjapidamiseks Läänemerel. *Tõlkija märkus*

²² Madalveeks (ingl *shallow water*) peetakse üldjuhul mandrilava kohal olevat mereala, mille sügavus on 10–200 meetrit. *Tõlkija märkus*

Ka rannikulähedastes allveeoperatsioonides ja nende peegelvaates, rannikulähedases allveelaevatõrjes, on rannikumereväel eelis ookeanimereväe ees. Tavaliselt iseloomustab rannikumerd väike sügavus ja ebatasane merepõhi, mis on kohati kivine, kohati mudane. Niisamuti on rannikumeres tänu tihedale inimtegevusele, mereelustikule ja lainete murdumisele rannal kõrge taustamüra tase²³. Tänu päikesele, loodehoovustele ja jõgedest juurdevoolavale veele varieerub soolsus ja temperatuur rannikumeres pidevalt, mis tähendab keerukat ja pidevat heliteekonna muutumist vees. Allveelaevadele, mis on sellisesse keskkonda mõeldud ja mehitatud väljaõpetatud meeskondadega, kes oskavad keskkonnatingimusi ära kasutada, pakub rannikumeri rohkelt varjumise, üllatusrännakute ja ohutu põgenemise võimalusi. Allveelaev, mis ei pea ennast paljastama suurel kiirusel liikudes, kasutades aktiivseid sensoreid, või näitama oma laevakeret vee peal, võib jääda avastamata nii kauaks, kui soovib. Hästi väljaõppinud ja suure kogemuste pagasiga allveelaevatõrje laeval, mis on varustatud rannikulähedaseks allveelaevatõrjeks, on siiski mõned võimalused ründeallveelaeva avastada. Mõte on selles, et avaookeanile mõeldud allveelaevatõrje sensorid ja relvad ei ole optimaalsed rannikumeres ja on mõnel juhul ka täiesti kasutatud. Lisaks nõuab rannikumeri ka teistsugust allveelaevatõrje tegevust ja protseduure, et saavutada sensoritelt, nagu aktiivne ja passiivne sonar ning radar, parim võimalik tulemus. Vana hea visuaalvaatlus (*Eye ball Mk 1*) koos radariga on rannikulähedases allveelaevatõrjes palju suurema tähtsusega kui avaookeanil. Madalsageduslike sonarite ja konvergensil²⁴ põhineva pikamaa helileviku tehnika ning pikamaa ründevõime tõttu on visuaalvaatlus avaookeanil muutunud rohkem või vähem tähtsusetuks. Helikopter koos vettelastava sonariga ja pealveelaev koos muudetava sügavusega sonariga, mida on võimalik lasta läbi veekihtide, kust helilaine muidu kõrvale painduks, on rannikulähedases allveelaevatõrjes asendamatud. Tänu keskkonnale tekib rannikumere allveelaevatõrjes hulgaliselt valekontakte. Seetõttu on rannikulähedases allveelaevatõrjes vajalik odav relv, mida saab suurtes kogustes kasutada. Kui Falklandi sõjas 1982. aastal oleks Argentina ainsa allveelaeva hoolduse ja meeskonna väljaõppe tase olnud

²³ Kuna peamine allveesensor on sonar, mis põhineb hüdroakustikal, on heli levimise kiirusel ja teedel vee all määrav mõju allveelaeva-, allveelaevatõrje- ja miinitõrjeoperatsioonidele. *Tõlkija märkus*

²⁴ Konvergens tekib ookeanisügavuses, kus vee heli levik on stabiliseerunud ja põhjustab heli leviku ca 50-kilomeetriliste hüpetena, mis suurendavad allveelaevade avastamise kaugust märkimisväärselt. Rannikumeri ei ole piisavalt sügav ega ühtlane konvergensit tekkeks. *Tõlkija märkus*

enam-vähem sarnane oma vastase ehk Kuningliku Mereväe allveelaevade omaga, oleks Suurbritannia võinud sõja ka kaotada.²⁵

Kuues rannikumereväe tunnus on paiksete ja liikuvate rannakaitse raketi- ja suurtükipatareide, kontrollitavate miiniväljade ja kontrollitavate torpeedode²⁶ tähtsus, et kaitsta olulisi sadamaid ja baase ning rannikulähedasi mereteid. Paiksete rannakaitsepatareide peamine omadus on nende paiksus, mistõttu saab neid kasutada vaid üheks otstarbeks: kaitseks ja vaid seal, kus nad asuvad. Kuigi tänapäeva täppisrelvastuse arenguga on ka rannakaitserajatiste haavatavus suurenenud, ei maksa seda ülehinnata. Tõenäoliselt on paiksete rannakaitserajatise peamine nõrkus nende paiksus ja nende asukoht seega vastasele teada. Seetõttu võib vastane seda eriüksustega rünnata omale sobival ajal või sellest üldse mööduda. Teisalt, seal, kus rannikuriigil on vaja saavutada suur tegevusvabadus ja julgeolek oma operatsioonideks, loovad ka paiksed suurtükipatareid märkimisväärse künnise ja vabastavad liikuvaid üksusi muudeks ülesanneteks. Liikuvad kaldapatareid on seevastu paindlikumad ja vähem haavatavad vasturünnakutele. Seal, kus rannikutopograafia seda võimaldab, on liikuvad rannakaitse suurtükipatareid tõhus ja ökonoomne toetus sõjalaevadele.

Sõltuvus baasidest ei piira rannikumereväe tegevust samamoodi, kui see mõnikord piirab ookeanimerevägesid kodust kaugel. Rannikumerevägi tegeleb kogu aeg oma baasidele suhteliselt lähedal. Kuna rannikumereväe baasid asuvad tema enda territooriumil, ei sõltu nende kasutamine välisriikide poliitilistest piirangutest, nagu suurriikide ekspeditsioonioperatsioonidel tihti on juhtunud. Seda eelist kasutades peavad rannikumereväed vähem investeerima oma laevade tegevusraadiusse, st kütuse- ja laskemoonavaru mahutavusse. Selles suhtes on rannikumerevägede laevad odavamad. Pika rannajoonega riigid kompenseerivad laevade väikest tegevusraadiust hajutatud logistikasüsteemiga, mis tugineb olemasolevale tsiviiltaristule kaldal. Seal, kus sellist infrastruktuuri pole või rannikumeri seda ei võimalda, tuleb logistikasüsteem üles ehitada hajutatud mobiilsetele varustuslaevadele, näiteks sobivatele kaubalaevadele, mis sundkoormise korras sõja ajal mereväkke võetakse. Selline lahendus aitab ka rannikumereväe haavatavust vähendada, sest vaenlasel pole võimalik teda baase vallutades või hävitades neutraliseerida.

²⁵ Odava allveelaevatõrje relva all peab autor silmas süvaveepommi, millest enamik riike on loobunud, eelistades oluliselt kallimat torpeedot. Samas näitas Falklandi sõda, et suure ohu korral oli ka avaookeanil allveelaevatõrjerelvade kulu väga suur, sest ohutuse mõttes rünnati kõike, mis võis akustiliselt olla allveelaev, sh ka vaalasilid. *Tõlkija märkus*

²⁶ Norra fjordide topograafia võimaldas ehitada ka paikseid rannakaitse torpeedopatareid. *Tõlkija märkus*

Rannikumereväe tegevuse paljud aspektid eeldavad kohalike rannaolude head tundmist. Hoolimata keerukate tehnoloogiliste sensorite arengust, on paljudel juhtudel kohalik rannarahvas mereväe silmadeks ja kõrvadeks. Kohaliku kaluri või meremehe hinnang olukorrale on väärtuslik lisa mereväe enda olukorrahinnangule ja vajalik info mereväe olukorrateadlikkuse jaoks, eriti kriisisituatsioonis. Paljudes riikides on rannavalve ja mereväe vahel tihedad sidemed. Mõnedes riikides, näiteks Norras, korraldab ja juhib merevägi rannavalvet. Mõnedes riikides on merevägi ise rannavalve.²⁷ Kui lisada rannikumereväe sõltuvus kohalikest sadamatest, tankimise ja varustamise võimalustest, on selge, et mereväe huvides on võimalikult lähedane suhe rannarahvaga. Nende rannikuriikide merevägedel, kellel on suured kaubalaevastikud, mis on mehitatud peamiselt oma kodanikega, on kasulik teha koostööd kaubalaevanduse institutsioonidega nii värbamise kui ka väljaõppe alal. Ideaalis peaks rannikumerevägi olema nn rannakultuuri lahutamatu osa. Rannikumereväe personal, eriti ohvitserid, peaks olema värvatud just rannarahva ehk kohalike meremeeste ja kalurite hulgast. Niiviisi tekib rannikumereväel rannarahva hulgas oma mereväe maine.

Kõik eelkirjeldatud rannikumereväe kaheksa tunnust – kiired ja väikesed patrull- ja raketikaatrid, rannikuallveelaevad, rannikulähedane allveelaevatõrje, rannakaitsepatareid, miinisõja olulisus, kõigi kolme väeliigi vastastikune koostöö ja sõltuvus maa- ja õhuväest, oma rannikumere ärakasutamisest saadav eelis ning sõltuvus tsiviilinfrastruktuurist rannikul – rõhutavad fakti, et rannikumerevägi tegutseb ja võitleb omaenda kohalikes vetes. Seetõttu on rannikuriigil kasulik arendada välja relvasüsteeme ja taktikat, mis on n-ö rätsepatoona kohalikku keskkonda loodud.

Eelneva suhtes on siiski kaks olulist erandit. Esiteks on UNCLOS-i kehtestamisega antud rannikuriigile juurde õigusi ja kohustusi, mis tõmbavad rannikumereväge kaugemale merele. Selle üks tagajärgi on rannavalve tähtsuse suhteline kasv võrreldes sõjalaevastikega. Teiseks, väikesed ja keskmised riigid (sh rannikuriigid), sõltuvad rahvusvahelise õiguse üldisest järgimisest, asjakohasest ja elujõulisest USA-st ning ÜRO põhikirja alusel või sellega kooskõlas loodud regionaalsetest kollektiivse julgeoleku organisatsioonidest nagu OSCE, WEU ja EL Euro-Atlandi ruumis. See on tinginud ka rannikuriikide

²⁷ Norra mereväel (nr *Sjøforsvaret*) on kaks peamist struktuuri: sõjalaevastik (nr *Marinen*) ja rannavalve (nr *Kystvakt*), mis alluvad mereväe ülemale. Läänemere riikide merekaitse ülesehituse erinevate variantide kohta vt **Urb, T.** 2011. Cooperation of Coast Guards and Navies in Baltic Sea Region. Naval Intermediate Command And Staff Course paper. Riga. <https://navy.ee/kirjutised/kirjutis-nr-14/>. *Tõlkija märkus*

vajaduse panustada rahuvalve- ja rahujõustamisoperatsioonidesse üle mere, kodust kaugel. Erinevalt meresõjalistest suurriikidest ei näi väike või keskmine rannikuriik ühelegi sellises kauges konfliktis osalejale võimaliku ohuna, lisaks pole tal üldjuhul ka koloniaalajaloo taaka. Seetõttu pole rannikuriiki põhjust ÜRO operatsioonil kahtlustada oma isekate huvide edendamises. Väike või keskmise suurusega rannikuriik sobib seepärast väga hästi ÜRO juhitud rahutagamisoperatsiooniks. Rannikumereväel võivad olla just selleks sobivad võimed, et julgestada ja käitada sadamat, korraldada rannikuvetes seireoperatsioon või jõustada embargooperatsiooni käigus näiteks lähiblokaadi. NATO külma sõja järgne strateegiline kontseptsioon eeldab oma rannikuriikidest liikmetelt, näiteks Norralt, oma vägedega ülemere- või välisoperatsioonidesse panustamist. Eelkirjeldatud väikeriigi eelis aga kaob, kui väikesed ja keskmise suurusega riigid panustavad rahutagamisoperatsiooni, mida juhib mõni suurvõim, nagu Ameerika Ühendriigid NATO puhul. Seal, kus NATO tegutseb rahutagajana, on panustavatel väikestel ja keskmistel riikidel alati oht, et neid käsitatakse pelgalt Ühendriikide poliitika instrumendina, mille puhul ei olda erapooletud ega pruugita pooli võrdselt kohelda.

Sellise ülemereoperatsioonide esiletõusu tagajärg rannikumerevägedele on suurenenud vajadus suuremate ja avamerekõlblike aluste järele. Teine tagajärg on suurenenud vajadus sideseadmete järele, mis oleks koostegutsemisvõimelised teiste liitlasmerevägedega, ning sellise taktika ja toimingute kasutuselevõtt, mis oleks sarnased või vähemalt ühilduksid nende merevägede omadega, kellega koos tegutsetakse. Lisaks võib tunduda raske teha kompromisse välisoperatsioonidele saadetavate laevade varustuse kvaliteedi suhtes, mis sõja korral oleks taktikaliselt tähtsusetu. Vajadus panustada oma laevadega välisoperatsioonidesse on viinud ka rannikumerevägede väestruktuurid kõrg- ja madaltehnoloogiliste ehk kallite ja odavate üksuste segunemiseni.

Üldiselt ei paku rannikumereväed oma ohvitseridele võimalust teenida merel ülematena peale 30-aastaseks saamist vanemleitnandi auastmes või 35-aastaseks saamist kaptenmajori auastmes. Millised aga on rannikumereväe ohvitserid oma karjääri lõpus? Kui palju tegelikke merepäevi saab üks rannikumerevägi oma ohvitseridele tagada, kui laevastik koosneb peamiselt väikestest ja kiiretest pealveelaevadest, mis võrreldes suurte sõjalaevadega veedavad paratamatult rohkem aega kai ääres kui merel? Mereväekapten K. R. Menon India mereväest vastas nendele olulistele küsimustele oma essees, mis ilmus ajakirjas US Naval Institute Proceedings²⁸.

²⁸ **Menon, R. K.** 1984. The Sea-Denial Option for Smaller Navies. – US Naval Institute Proceedings, Vol. 9, No. 3, March.

Kui uurida merelahinguid ajaloos, on üldine seaduspära, et lahingu võidab see pool, kes on veetnud rohkem aega merel, kelle sõjalaevade meeskonnad on enesekindlad, harjunud elama, töötama ja võitlema laevas ning seetõttu võimelised raskeid tingimusi enda kasuks pöörama. On palju näited, kus tehniline või materiaalne üleolek ei ole toonud loodetud võitu, sest vähese kogemuse ja seetõttu ka vähese enesekindlusega komandörid ei ole suutnud tekkinud olukordi lahendada.²⁹ Oma sõjateoorias paneb Clausewitz suurt rõhku väejuhi vaimujõule, kes suudab ebakindluse ja ennustamatuse lahinguväljal enda kasuks pöörata tänu oma intuiitvsele võimele kaotilisi olukordi õigesti hinnata ning säilitada enesevalitsemise ja otsustavuse. Clausewitz ütleb, et sõda on kunst, juhtimisülesanne, kus suurimat rolli mängib kogemusel põhinev intuitsioon.³⁰ On selge, et Clausewitzi silmas peetu saavutamine nõuab aastaid kogemust, et navigeerida rannikumerel erinevates ilma-, nähtavus- ja valgusoludes.

Võrreldes fregatiga vedab raketikaater ühe sõidutunni kohta merel rohkem tunde kai ääres.³¹ Raketi- ja patrullkaatreid ning muid seesuguseid aluseid kasutavate merevägede kogemus näitab, et selliste väikeste üksustega on keerukam saavutada meeskonna vilumust ja seda pikema aja jooksul alal hoida kui suuremate sõjalaevadega.³² Teostatavad operatsioonid ja tingimused, kus neid ellu viiakse, on liiga keerulised võrreldes mereajaga, mida on võimalik laevameeskondadele tagada. Üks rannikumerevägede probleem on veel see, et ohvitserid lähevad ujuvkoosseisust kaldastruktuuri suhteliselt varases teenistuses. Seejärel kulub palju aega, enne kui nad on tagasi operatsioonilises teenistuses, näiteks merejõudude juhtidena. Selle aja jooksul on nad kaotanud tunnetuse ja arusaama mereväeoperatsioonidest, mida on vaja, et olla loov ja agressiivne ülem. Sündmused, mis tõmbavad rannikumereväge üha kaugemale merele, majandusvööndisse ja välisvetesse rahvusvahelistele

²⁹ Crevald, M. van 1983. *Fighting Power – German and U.S. Army Performance, 1939–1945*. London, Melbourne: Arms and Armour Press.

³⁰ Clausewitz, C. von 1983. *On War*. Howard, M.; Paret, P. (trans., eds.). Princeton, NJ: Princeton University Press.

³¹ Børresen, J. 1994. *The Sea Power of the Coastal State*. – *Journal of Strategic Studies*. Seapower Theory and Practice, Vol. 17, No. 1, March, p. 172. [Børresen 1994]

³² Sellise ajajaotuse põhjustab ühelt poolt väikeste laevade ehitus: kui näiteks fregati kolmest peamasinast saab käigus olles hooldada ühte, siis väikesel laeval peavad kõik peamasinad kogu aeg töötama ja neid saab hooldada vaid kai ääres. Teiselt poolt on põhjuseks meeskondade puhkeae. Külma sõja ajal leidis väiksemaid raketikaatreid, millega sõites pidi kogu meeskond vahis olema. Seega pidi laev peale 24–48 tundi merel olemist minema tenderi poordi või kai äärde, et meeskond saaks magada. *Tõlkija märkus*

operatsioonidele, vähendavad omakorda aega, mida rannikumerevägi peaks kulutama oma rannikumeres kohalikest oludest tuleneva eelise hoidmiseks. On võimalik, et nüüdisaegsed matkevahendid aitavad seda puudust vähendada ja võimaldavad harjutada navigatsiooni piiratud vetes ka siis, kui laev on kai ääres.

Rannikumereväed peavad olema valmis ja võimelised tegutsema ning võitlema tingimustes, mis on sootuks erinevad nendest, milles ookeanimereväed tegutsevad ja võitlevad. Rannikumerevägi on üles ehitatud ja seda kasutatakse palju väiksemate ressurssidega kui ookeanimereväge. Seetõttu ei saa rannikumerevägi olla ookeanimereväe vähendatud koopia. Rannikumereväe värbamispoliitika ega karjäärimudel ei tohiks imiteerida ookeanimereväge. Selle asemel peab rannikumerevägi, nagu tegelikult ka ookeanimerevägi, olema loodud, lähtudes kohalikest oludest, mereväe rollist ja ülesannetest.

On mõeldav, et mõnel juhul võib ka rannikumereväel olla kasulik investeerida ühte või paari väga kallisse, mõjuvõimsasse ja tulejõulisesse üksusesse. Näiteks võib olla vajadus heidutada deklaratiivselt mõnda konkureerivat omastugust rannikuriiki. Seetõttu leidub rannikumerevägesid, mis kasutavad suurema osa oma ressursist ühe lennukikandja, raskeristleja vms käitamiseks. Leidub ka rannikuriike, mis on soetanud moodsaid raketisüsteeme vaatamata asjaolule, et neil on raha vaid väikese koguse rakettide jaoks. Seetõttu ei saa nad harjutada pidevat raketilaskmist, mis on aga eelduseks soetatud relvasüsteemi tegeliku lahinguvalmiduse hoidmisel. Üks või kaks suurt sõjalaeva³³, mis on tavaliselt soetatud kasutatuna mõne suure mereriigi käest, võib mõne arvates upitada rannikuriigi regionaalseks jõuks. See võib osutada kasulikuks piiratud lokaalses konfliktis. Meresõjalise riigi käest hangitud suured sõjalaevad võivad olla kasulikud ka välissadamate külastamisel, kui see on osa deklaratiivsest poliitikast konkureeriva rannikuriigi vastu. Sellised laevad võivad samal ajal näidata nii tahet kui ka võimet kasutada vajadusel ülekaalukat jõudu, samuti tolle meresõjalise riigi varjatud toetust. Selline toetuse lootus võib aga üsna kähku kustuda muutuva poliitmaastiku ja mööduva aja tõttu. Riigi ainsa suure sõjalaeva uputamise sümbolne väärtus ja sellega kaasnev poliitiline hind võib olla märkimisväärne. Konflikti korral on selline laev kohe vastase sihtmärgiks. Argentina ristleja General Belgrano uputamine Falklandi sõjas on sellise kaasuse hea näide. Alates selle ristleja uputamisest kuni sõja

³³ Suur sõjalaev (ingl *capital ship*) tähendab sõjalaevastiku peamist löögiüksust. Tänapäeval on sellisteks lennukikandjad, suured dessantlaevad ja strateegilised tuumaallveelaevad, mille komandöri auastmeks on mereväekapten. *Tõlkija märkus*

lõpuni ei läinud Argentina merevägi kordagi merele.³⁴ Sageli heidutavad efektiivsed ja kohalikesse või regionaalsetesse oludesse ehitatud väiksemad ning moodsamad üksused sihtmärgiks oleva riigi otsustajaid palju veenvamalt ja tõhusamalt kui üksik suur sõjalaev, kuigi see ei pruugi avalikkuse harimatu silma jaoks piisavalt silmapaistev tunduda. Lisaks on nii majanduslik kui ka poliitiline hind ühe või mitme väikese laeva kaotuse puhul väiksem. Rõhutagem taas, et rannikumerevägi peab ideaalis, kui ta suudab seda endale lubada, kasutama kohalikesse oludesse sobivaid lahendusi, arenema oma erivajaduste järgi, ta ei tohi kopeerida suure mereriigi lahendusi ega hankida tema kasutatud varustust.

Tehnoloogia areng on rannikumerevägesid mõjutanud kolmel viisil. Esiteks on tehnoloogia areng võimaldanud paigutada ka väiksematesse sõjalaevadesse piisavalt tulejõudu, et ohustada suure mereväe suuri sõjalaevu. Head näited on traatjuhitavate torpeedode ja allveelaevalt lastavate tiibrakettidega relvastatud väike rannikuallveelaev ja pikamaa laevatõrjerakettidega relvastatud kiire raketikaater. Teiseks on tehnoloogia areng mõjutanud rannikumerevägesid samal moel kui teisi: sõjalaevade hind on oluliselt tõusnud, mille tulemusena on neid märkimisväärselt vähem, samas kui ühe sõjalaeva sõjaline võime on sama märkimisväärselt suurenenud. Viimaseks on juhtimise, side- ja seireseadmete areng oluliselt parandanud ühendoperatsioonide juhtimise võimet. See nõue on rannikuriigile olnud kogu aeg olulisem kui meresõjalisele riigile, kuid peale külma sõja lõppu on ühendoperatsioonide juhtimise võime tähtsustunud ka meresõjalistes suurriikides. Siiski on üks aspekt, mida tehnoloogia areng ei ole mõjutanud. Hoolimata keerukast matketehnoloogiast, ei ole komandöri kogemusel põhineva intuitsiooni roll vähenenud.

Kuningliku Norra Mereväe juhtum³⁵

Rannikuvõimu teooriat arendades olen ma paljuski tuginenud oma teadmiste ja kogemuste peale pärast 40 teenistusaastat nii allveelaevastikus kui allveelaevatõrje fregattidel komandörina ning operatiiv- ja strateegilise planeerijana.

³⁴ Børresen 1994, p. 172.

³⁵ Järgnev osa peatükist põhineb seni publitseerimata loengutel, mida andsin Norra Kaitsekolledžis aastatel 1998–2001.

Selguse huvides kasutan allpool sõnu järgmiselt. Kui pean silmas tervet Kuninglikku Norra Mereväge, kasutan terminit *merevägi*, kui vaid võitlevaid laevu, kasutan terminit *pärismerevägi*. Terminid *rannavalve* ja *rannakaitse*³⁶ on iseenesestmõistetavad.

Norra merevägi sobitub tüüpilise rannikumereväe kirjeldusse. See koosneb umbes 45 sõjalaevast ja üheksast rannakaitserajatisest, mille tuumiku moodustavad kuus rannikuallveelaeva, 20 kiiret raketikaatrit ning kuus ultramoodsat miinitõrjelaeva. Ülejäänud kolmel vanal Oslo-klassi fregatil pole enam palju lahinguväärtust jäänud. Viimaseid kasutatakse peamiselt selleks, et alal hoida fregattide kasutamise kogemust ja välja õpetada meeskondi uutele Fridtjof Nanseni klassi allveelaevatorje fregattidele, mis peaks Hispaania laevatehases valmima alates 2005. aastast. Rannavalve, mis on Norras mereväe osa, koosneb 11 ookeanipatrull-laevast, millest kolmel on orgaaniline helikopterivõime, ja seitsmest rannikupatrull-laevast kaldalähedasteks operatsioonideks. Uus jääklassiga spetsiaalselt arktilistesse oludesse projekteeritud rannavalve patrull-laev veesati 2002. aastal.

Norra merevägi on tasakaalus merevägi, sest sisaldab kolme peamise meresõjapidamise valdkonna võimeid: õhutõrje, pealveetõrje ja allveelaevatorje. Norra merevägi saab tegutseda ja niiviisi pakkuda poliitilistele juhtidele tegevusvariante terve konfliktispektri ulatuses alates rahuaja episoodidest ja sissetungidest kuni täiemahulise sõjani. Esimesel juhul on peamiseks tegutseliseks rannavalve. Teisel juhul on aga allveelaev kõige võimekam ja ellujäämisvõimelisem relvaliik. Norra merevägi on ka hea näide, kuidas rannikumerevägi on teinud kompromisse laevade hinna ja tehnoloogia arvelt, et oleks mõistlik hulk vahendeid ülesannete täitmiseks. Selleks, et ehitada viit uut fregatti, mis oli mereväe ülema määratud mõistlik miinimumarv, tuli näiteks loobuda ainult uusima tehnoloogia soetamisest. Need fregatid on tehniliselt täiesti mõistlikul tasemel, kus ka meeskonna suurus on viidud miinimumini, et käitamiskuludel kokku hoida. Samas pole allveelaevades paraku

³⁶ Eesti keeles on põhjustanud vaidlusi nii sõna *rannakaitse* kui ka selle tähendus. 1990. aastatel hakati vana eestikeelse oskussõna *rannakaitse* asemel ja tõenäoliselt Soome *rannikkopuolustus* eeskujul kasutama sõnavormi *rannikukaitse*, püüdes seda õigustada mh rannikugeoloogia mõistestiku abil (vt tõlkija kommentaari erinevatest distsipliinidest laenatud sõnade erineva tähenduse kohta). Rannakaitse mõiste võib tähendada merekaitse maismaal toimuvat osa (st rannakaitsepatareid, rannikuüksused jms) ja nii kasutab seda mõistet ka kommodoor Børresen. Samas võib rannakaitse tähendada ka strateegilist lähenemist, millega takistatakse väikeriigi mereala valdamist. Kui nüüdisaegse meresõjateooria paradigma loojad on Mahan ja Corbett angloameerika kultuuriruumist, siis rannakaitse diskussioon on käinud pigem väikeriikide rahvuskeeltes ja lähtunud kohalikest oludest. Seetõttu pole ka mõistel *rannakaitse* Lääne sõjandusruumis paradigmaatilist tähendust. *Tõlkija märkus*

võimalik tehnoloogia arvelt kokku hoida. Norra allveelaevad on tehnika tipp-saavutus ja võrreldavad kõikide maailmas eksisteerivate konventsionaalsete allveelaevadega. Selleks, et säilitada nende tehnoloogia taset, on Norra vähendanud oma allveelaevade arvu viieteistkümnelt 1970. ja 1980. aastatel praegu kuueni.

Norra kaitseväe ja seega ka mereväe ülesanded tulenevad riigi kaitsepoliitika eesmärkidest, mis on järgmised:

- sõja vältimine ja panustamine stabiilsesse ning rahumeelsesse arengusse;
- Norra õiguste ja huvide eest hea seismine ning Norra tegevusvabaduse kaitsmine poliitilise ja sõjalise surve korral;
- Norra suveräänsuse tagamine.³⁷

Need eesmärgid on tõlgitud järgmisteks Norra kaitseväe ülesanneteks:

- mereväeline kohalolek prioriteetsetel merealadel;
- luure ja seire Norra huvipiirkonnas;
- suveräänsuse ja jurisdiktsiooni jõustamine;
- kriisiohje Norra aladel;
- Norra alade sõjaline kaitse ja valmistumine julgeolekuohtudega toime-tulekuks koos liitlastega;
- elutähtsate teenuste turvalisuse tagamine;
- rahvusvaheline koostöö;
- pääste- ja keskkonnakaitse valmidus.³⁸

Norra mereväele tähendab see järgmiste põhiülesannete täitmist:

- luure ja seire;
- suveräänsuse ja jurisdiktsiooni jõustamine;
- kriisi- ja konfliktiohje;
- sõjaline kaitse;
- rahvusvahelised operatsioonid;
- pääste- ja keskkonnakaitse valmidus.

³⁷ **Stortingsproposisjon**, nr. 45 (2000–2001). Omleggingen av Forsvaret i perioden 2002–2005. [**Stortingsproposisjon**]

³⁸ *Ibid.*

Luure ja seire

Esimene põhiülesanne – luure ja seire – on nii mõneski mõttes kõikide teiste täitmise aluseks. Selle pealkirja all on oluline koguda infot kõikide, nii liitlaste kui ka muude välisriikide sõjalaevade liikumisest ja tegevusest Norra mere- ja ookeanialadel. Selline teave annab tervikpildi mereväe olukorrast regioonis ning loob aluse, et hinnata erinevate Norra mere- ja ookeanialadel tegutsejate motiive ja tegusid. Teine oluline tegevus on teabe kogumine laeva-liikluse kohta, mis suundub Norra territoriaalmerre või lahkub sealt, ning kalapüügi kohta majandusvööndis ja Teravmägede kalakaitsepiirkonnas. Kauba- ja kalalaevad on tavakorras kohustatud oma liikumisest võimudele ette kandma vastavalt kehtestatud rahumeelse läbisõidu³⁹ reeglitele ja Norra jurisdiktsiooni all olevate merealade kalastusreeglitele. See teave on vajalik, et tagada üksuste ökonoomne kasutus mereseires ja sündmustele reageerimisel. Lisaks mereväe enda vahenditele, s.o peamiselt laevad ja kaldaradarid, on sisse seatud lähedane koostöö õhuväe, kaitsevaeluure, tsiviilasutuste ning avalikkusega piki rannikut ja rannasõidulaevadel, et vahetada olukorrataavat.

Suveräänsuse ja jurisdiktsiooni jõustamine

Suveräänsuse ja jurisdiktsiooni jõustamine sisaldab tervet hulka ülesandeid, mis on seotud välisriikide kodanike Norra territooriumile ja majandusvööndisse pääsemise ja seal tegutsemisega. Norra jurisdiktsiooni jõustamine ookeanialadel on Norra seaduste järgi rahuajal tervenisti rannavalve tegevusvaldkonnas. Pärismereväel on seejuures n-õ redulaevastiku roll ehk see on sõjaline võime, mis saab vajadusel rannavalvet tugevdada. See omakorda suurendab rannavalve autoriteeti võimalike seaduserikkujate silmis. Rannikuvetes toetab pärismerevägi rannavalvet vastavalt vajadusele. Lisaks on rannavalvel tihe koostöö politsei, tolli, lootsiteenistuse jms. Olukordades, kus Norra territoriaalmerre sisenevad loata välisriigi sõja- või riigilaevad, sekkub üsna kiiresti pärismerevägi.

Asjaolu, et Norra kaitsevägi nii rannavalve kui pärismereväe näol täidab seaduste ja jurisdiktsiooni jõustamise ülesandeid mitte ainult välisriikide, vaid ka Norra kodanike suhtes, on erand Norras juurdunud põhimõttest, mille

³⁹ Rahumeelne läbisõit on kõikide laevade (üldjuhul ka sõjalaevade) õigus sõita rahumeelselt läbi rannikuriigi territoriaalmerre. *Tõlkija märkus*

kohaselt Norra relvajõudusid ei kasutata norra rahva vastu⁴⁰. See on tava-päraselt tsiviil-korrakaitseorganite, nagu politsei ja toll, pärusmaa. Selline erand pole siiani praktilisi probleeme põhjustanud ega ole olnud isegi jututeemaks kolmel põhjusel. Esiteks ei ole rannavalve ainult korrakaitse institutsioon, vaid pakub suures ulatuses vajalikke ja tasuta teenuseid kala-laevastikule: merepääste, meditsiiniline evakuatsioon kaugetelt merealadelt, kalurite abistamine sõukruvisse takerdunud kalavõrkude, katkiste radarite ja raadiote puhul jne. See tähendab, et kalurite ohutus sõltub rannavalvest, nad usaldavad rannavale personali ja austavad nende professionaalsust. Teiseks saavad kalurid üldiselt aru, et nende tulevikusissetulek sõltub rannavalve tööst kalapüügikvootide jõustamisel, et neid ei ületataks ega püütaks keelatud liike. Kolmandaks töötab rannavalve personal professionaalselt ja jõustab seadusi kõigile võrdselt. Pole vahet, kas olla Hispaaniast, Venemaalt, Islandilt või Norrast. Kõiki koheldakse võrdselt ja kindlakäeliselt, kuid austusega ja eelkõige seaduse järgi.

Norra reeglite jõustamise erijuhuks on Teravmägede kalakaitsepiirkond, kus Norra jurisdiktsiooni on vaidlustanud pea kõik riigid, eriti Venemaa. Seetõttu hoidub Norra igasugusest jõu kasutamisest piirkonnale kehtestatud reeglite jõustamisel. Sellest hoolimata – ja kuigi Vene kalurid üldiselt keelduvad kalakaitse kontrollkäikude protokolle allkirjastamast – Norra seadusi üldjuhul järgitakse. Niisuguse positiivse vastastikuse läbisaamise eeldus on kala-laevastiku pikaajaline stabiilsus ja jätkusuutlikkus. Selline stabiilsus valitseb Norra majandusvööndis ja eriti Teravmägede kalakaitsepiirkonnas, kus aastast aastasse kalastavad samad kalalaevad samade meeskondadega. See tekitab vastastikuse arusaamise ja usalduse, mis omakorda loob austuse ja kindluse õhkkonna ning teatava legitiimsuse isegi siis, kui puudub ühiselt aktsepteeritav õiguslik alus. Kõik pooled tunnistavad, et nad pikas perspektiivis kaotaks, kui kõnesoleval merealal toimuks kontrollimatu kalapüük. Lisaks rannavalve professionaalsusele mõjub rannavalvekuulekusele hästi ka kalameeste teadmine, et nende ohutus sõltub rannavalvest, ning teatav vennastumistunne meremeeste hulgas, kes töötavad äärmuslikes ilmastikutingimustes väga kaugetel ja inimtühjadel merealadel. Kui rannavalve kalakaitseinspektor ja kalamees kohtuvad koordinaadil 80 kraadi põhjalaiust ja kohvi juues arutavad,

⁴⁰ Sellise põhimõtte põhjuseks oli asjaolu, et maailmasõdadevahelisel ajal oli Norra kaitseväge korduvalt kasutatud streikide ja rahutuste lahendajana, sest politseil polnud selleks piisavalt jõudu. 1935. aastal võimule tulnud tööpartei kehtestas aga põhimõtte, et Norra kaitseväge võib kasutada vaid välise ohu korral, kuigi Norra põhiseadus võimaldas sõjaväge kasutada ka riigisiseste rahutuste puhul. *Tõlkija märkus*

millal jää võiks hakata idast triivima – ja jää on peavalu mõlemale –, oleks kaluril üsna piinlik osutada reeglite rikkujaks.⁴¹

Kriisi- ja konfliktiohje

Nii kaua kui kriisi- ja konfliktiohje toimub konfliktispektri alumises osas, on see peamiselt rannavalve ülesanne. Kui kriis venib pikale või eskaleerub, on mõistlik kutsuda pärismerevägi rannavalvet tugevdama. Juhtudel, kus mõni välisvõim rikub Norra suveräänsust, näiteks läbib omavoliliselt või ebaseaduslikult Norra territoriaalmerd või korraldab seal mingeid operatsioone, või kus mõni välisriik või organisatsioon võtab sihtmärgiks Norra naftarajatised mandrilaval, on pärismerevägi kohe kriisiohje seotud.

Norra on maailmas suuruselt teine nafta eksportija ja üks suuremaid gaasitootjaid, mille peamine turg on Lääne-Euroopas.⁴² Kogu Norra nafta- ja gaasitoodang tuleb merel asuvatest puurtornidest. On mõeldav, et nii otseselt Norrat kui mõnda Norra klienti puudutavas kriisis võivad need merel asuvad puurtornid muutuda sihtmärkideks. Kuigi puurtornide julgeoleku tagamine on riiklik ülesanne, pole nende täiesti n-ö veekindel kaitse Norra kaitsejõudude võimuses, sest oht võib varieeruda terrorismi ja pikamaa täppisõhu- või raketilöökidest vahel, Norra ookeaniala on suur ning seal paiknevate rajatiste arv samuti.⁴³ Selline jõupingutus oleks võimalik vaid NATO alliansi kontekstis, kui sedagi. Seevastu on üksikute platvormide kaitse eraldiseisvate rünnakute ja sabotaaži vastu Norra võimuses, eriti koostöös teiste Põhjamereäärsete riikidega. Norra võimudele on oluline, et Norra merealadel paiknevate naftarajatiste kaitsmise rahvusvahelist operatsiooni juhiks Norra ise. Selleks on Norra mereväe fregattidel võime teostada mereseiret rajatiste ümber, juhtida kohapeal operatsiooni, milles osalevad mitu laeva ja lennuvahendit, aga ka eriüksus. Samuti on fregattidel piisav sidevõime, et olla pidevas ühenduses mereoperatsioonide keskusega, aga vajadusel ka poliitilise juhtkonnaga Oslos.

⁴¹ **Hønneland, G.** 2000. Kystvakten – en legitimvaktbikke i fiskeriene. – Forsvaret i en Nye Tid. Oslo Militære Samfunns 175-års jubileumbok. Oslo: OMS, s. 302-3.

⁴² 2005. aastaks on Norra gaasi turuosa Prantsusmaal 40–50% ja Saksamaal 30–35%. Vt **Kingsgaard, B.** (ed.) 2000. Strategi – Sikkerhetspolitikk og Energiproduksjon. Oslo: Europa-programmet.

⁴³ Norral on kokku üle 20 peamise rajatise ning neid tuleb uute nafta- ja gaasimaardlate kasutuselevõtu tõttu juurde. Suurem osa asuvad Põhjameres umbes 140 000 km² suurusel merealal. Tootmine laieneb põhja suunas ning seismilist seiret ja uuringuid uute maardlate kasutuselevõtuks tehakse terve Norra majandusvööndi ulatuses, mida on kokku umbes 1 miljon km².

Kriisi- ja konfliktiohje on mereväe suurim rahuaegne proovikivi. Võime teha seda korralikult põhineb kolmel eeldusel. Esiteks on vaja näha toimuvat ja sellest aru saada ning teha selle põhjal õigeid järeldusi. Teiseks on vaja õigel ajal reageerida selleks sobivate vahenditega, mis merel tähendab õigeaegset ja asjakohast mereväelist kohalolekut. Kolmas eeldus on korralik side, sh otseühendus riigi poliitilise juhtkonnaga, et selgitada olukorda ja võimalusi, mida võiks ja peaks tegema. Märksõna on siinjuures *mereväeline kohalolek*, mis on tähtis neljal põhjusel:

- pidev mereväeline kohaolek näitab teistele toimijatele regioonis, et see mereala on Norrale oluline. Igaüks, kes kavandab sellel merealal tegevusi, mis rikuvad kehtestatud seadusi ja määrusi, peab arvestama, et ta leitakse, ja seisma seejärel silmitsi Norra mereväega;
- pidev mereväeline kohalolek annab poliitilisele juhkonnale suurema paindlikkuse kriisidele reageerimisel. Oluline on, et kõik toimijad peaks Norra mereväelist kohalolekut oma merealal normiks. Nii ei saa mereväe üksuste ilmumist pidada eskaleerivaks, mis omakorda suurendab tegevusvabadust nendesamadest mereväeüksustest edasisel kasutamisel tekkinud olukorra lahendamiseks;
- pidev mereväeline kohalolek annab ohvitseridele ja laevameeskondadele korraliku mereala ning võimaldab tunda seal valitsevaid tingimusi ja igapäevaseid tegevusmustreid. Nii on isikkoosseisul parem võimalus ette tulevat olukorda õigesti hinnata ja anda asjakohast sõjalist nõu selle suhtes, mida võiks või peaks olukorra lahendamiseks tegema;
- viimaseks tagab pidev mereväeline kohalolek kõrgema valmisoleku ja seega võime reageerida tekkivatele olukordadele õigel ajal.

Pääste- ja keskkonnakaitse valmidus

Päästeoperatsioone juhib Norra politsei ja merevägi annab oma laevu politsei merepäästkeskuse käsutusse, kuigi need jäävad mereväe enda operatiivjuhtimise alla. Keskkonnakaitse puhul, nagu näiteks reostuskorje, on vastutus riigi naftareostuse agenduuril. Tavapäraselt panustab mereväest pääste- ja keskkonnakaitse valmidusse rannavalve.

Eespool kirjeldatud neli ülesannet – luure ja seire, suveräänsuse ja jurisdiktsiooni jõustamine, kriisi- ja konfliktiohje ning pääste- ja keskkonnakaitse valmidus – moodustavad mereväelise kohaloleku tuuma. Nende ülesannete täitmine vähendab võimalust, et mõni vahejuhtum üldse toimub, ning suurendab Norra võimude õigeaegse ja asjakohase sekkumise võimet, kui mõni vahejuhtum siiski peaks aset leidma. Praegusel ajal tagab mereväelise

kohaloleku peamiselt rannavalve. Pärismereväe võimet olla kohal merealadel, mis jäävad baasidest kaugemale, piiravad vähenev eelarve ja põhjalik ning kaugeleulatav ümberstruktureerimine⁴⁴. Norra mereväe oluliseks ülesandeks on see suundumus väärata, et ka Norra lahinguüksused näitaksid kohalolekut nii rannikumeres kui ookeanil.

Sõjaline kaitse

Merevägi panustab Norra sõjalisse kaitseesse kolmel põhimõtteliselt erineval viisil. Esiteks tagab merevägi Norra mereteede turvalisuse, et oleks võimalik juurde vedada oma ja liitlaste tugevdusvägesid ning tagada logistikaveod rindele. Suurem osa Norra rahvastikust ja ressurssidest asub Kesk- ja Lõuna-Norras, samas kui Venemaaga piirnev Põhja-Norra on ka ettenähtavas tulevikus sõjaliselt kõige haavatavam. Norra topograafiat iseloomustavad mägine maastik, millesse lõikuvad sügavad fjordid, ning kitsad ja järskude servadega orud, mida eraldavad kõrged mäed. Seetõttu on ühendusteid maismaal vähe ja need on sõjaliselt haavatavad. Kesk- ja Põhja-Norra vahel on näiteks vaid üks raudtee. Isegi kui maismaaühendusteid oleks terved ja kasutatavad, on nende läbilaskevõime väiksem kui sõja korral vaja. Sellepärast on riigi põhja- ja lõunaosa vaheliste mereteede lahtihoidmine oluline sõjalise kaitse õnnestumise kriteerium. Praegused Norra kaitseplaanid põhinevad jätkuvalt eeldusel, et NATO tuleb appi ja saadab tugevdusvägesid. Eduka invasioonitõrje eelduseks on Norra võime oma sadamaid ja juurdepääsuteid lahti hoida liitlaste laevandusele, mis veab tugevdusvägesid ja varusid.

Teiseks peab olema ettenihutatud invasioonitõrje võime, et kaitsta maaväe tiibu ja tagalaala, mis külgnevad rannajoonega. Võtmemängijad Norra invasioonitõrjes on allveelaevad, kiired raketikaatrid, paiksed ja liikuvad rannakaitse suurtükid koos õhuväe F-16 hävitajate ning neilt lastavate pealveetõrje raketidega. Lisaks sellele saab merevägi maaväge toetada taktikalise transpordiga üle fjordide või laevakahurite tuletoetusega.

Kolmandaks on vaja võimet, et korraldada ründeoperatsioone vastase mereteede takistamiseks. Need panustavad ka alalise heidutusse: võimesse viia sõjategevus vastaseni ning tekitada talle ootamatuid kaotusi ja riske. Sõjalised operatsioonid on võrdselt ressursimahukad nii ründajale kui ka kaitsjale ja Norra maismaa ühendusteid on probleemiks nii ründajale kui ka Norra relvajõududele. Mereväe ülesanne on seetõttu püüda takistada vastase

⁴⁴ Artikli ilmumise ajal võeti välja nii rahu dividende kui ka reorganiseeriti mereväge külma sõja järgseks perioodiks. *Tõlkija märkus*

ühendusteid merel. Selleks sobivaim vahend on allveelaev: ainus üksus, mis on võimeline vastase laevandust ründama tema vallatavatel merealadel.

Külma sõja lõpu ning Nõukogude ja Varssavi pakti lõppemise järel pole meie invasioonitõrje plaanid enam sama tähtsad kui varem. Samuti ei harjutata neid enam nii regulaarselt ja põhjalikult kui külma sõja kõrgajal. Sellest koolimata on nende plaanide aluseks olnud operatsioonikontseptsioonid, võimed ja taktika endiselt asjakohased, välja arvata ehk staatilised rannakaitse suurtükipatareid. Neid kontseptsioone, võimeid ja taktikat saab kasutada mitmete ülesannete täitmiseks rahuoperatsioonidel vastavalt NATO uuele strateegilisele kontseptsioonile.

Rahvusvahelised operatsioonid

Siin jõuame Kuningliku Norra Mereväe viimase ülesande juurde, milleks on osalemine ÜRO, OSCE, EL-i ja NATO egiidi all toimuvates välisoperatsioonides. Norra parlamendile esitatud valitsuse seisukoha järgi

saavad [välisoperatsioonid] lähiaastatel Norra kaitseväge keskseks ülesandeks. Osaledes aktiivselt rahvusvahelistes operatsioonides, aitab Norra kaasa rahvusvahelise rahu ja stabiilsuse saavutamisele, samal ajal kaitstes oma sõjalisstrateegilist olukorda. Näidates üles tahet ja võimet seista oma liitlaste kõrval välisoperatsioonidel, tugevdame liitlaste valmisolekut tulla meile appi, kui Norra peaks kriisis olema. Lisaks aitab rahvusvaheline kaitsekoostöö arendada Norra sõjalisi võimeid ja koostegutsemisvõimet liitlastega. Seetõttu on välisoperatsioonidesse panustamine tihedalt seotud sõjaliste tegevustega kodumaal, et edendada riigi julgeoleku- ja kaitsepoliitilisi eesmärke.⁴⁵

Norra mereväe jaoks ei ole rahvusvahelistel operatsioonidel osalemine midagi uut. Suurema osa külma sõja perioodist seilasid Norra fregatid STANVFORLANT-i koosseisus ja miinitõrjelaevad MCMFORNORTH-i või STANAVFORCHAN-i koosseisus, nagu seda varem kutsuti⁴⁶. 1998.–1999. aastal oli

⁴⁵ Stortingsproposisjon, s. 35.

⁴⁶ STANVFORLANT (*Standing Naval Force Atlantic*) on 1968. aastal loodud NATO fregattide ja hävitajate üksus. Alates 2005. aastast kannab see nime NATO 1. alaline mereväegrupp (*Standing NATO Maritime Group 1*, SNMG1). STANAVFORCHAN (*Standing Naval Force Channel*) on 1973. aastal loodud NATO miinitõrjelaevade üksus, mis alates 2001. aastast kannab nime MCMFORNORTH (*Mine Countermeasures Force North*) ja alates 2005. aastast NATO 1. alaline miinitõrjegrupp (*Standing NATO Mine Countermeasures Group 1*, SNMCMG1). Lisaks üksustele numbriga 1, mis viitab Põhja-Euroopa tegevuspiirkonnale, tegutsevad ka SNMG2 ja SNMCMG2 Vahemeres. Need neli NATO mereväeüksust olid ja on alalises valmiduses, et reageerida kohe kriisi puhkedes. *Tõlkija märkus*

ka viimatinimetatud üksuse ülem Norrast. Külma sõja järel on Norra merevägi panustanud rannavalvelaevaga Iraagi-vastase koalitsiooni embargooperatsiooni 1990.–1991. aastal, fregatiga NATO ja WEU operatsiooni „Sharp Guard“ Aadria meres endise Jugoslaavia vastu 1993. ja 1994. aastal ning miinitõrjelaevadega mitmerahvuselistesse miinitõrjeoperatsioonidesse Läänemerel Eesti rannikul nii 1999. kui ka 2000. aastal. Peale 2005. aastat, kui saabuvad Hispaanias ehitatud uued fregatid, on kavatsus alaliselt panustada ühe fregatiga STANAVFORLANT-i. Plaanis on seejärel võtta üheks rotatsioonijaks üle ka üksuse juhtimine. See, et Norra panustab ülemaga rahvusvahelise üksuse juhtimisse, on teadlikult esile tõstetud, sest see on ainus võimalus pakkuda oma ohvitseridele sellisel tasemel juhtimiskogemust⁴⁷. See omakorda viib tõdemuseni, et osalemine rahvusvahelistes operatsioonides on väikesele mereväele hindamatu väärtusega teadmiste ja kogemuste allikas. Tingimusi, mida need operatsioonid pakuvad, pole iseseisvalt võimalik luua, et ülematele piisavalt väljakutseid pakkuda. Lisaks sellele annavad välisoperatsioonid võimaluse võrrelda oma sõjalaeva lahinguvalmidust teistega. Nii võib rahvusvaheliselt operatsioonilt naasvat laeva kasutada n-ö mõõdupuuna lahinguvalmiduse hindamisel. Rahvusvahelised operatsioonid pakuvad rannikumereväele ühelt poolt võrdlusmomenti ja teiselt poolt võrgustikku, mis on vajalik, et rahvusvahelise mereväelise arenguga kaasas käia. Rahvusvaheline sõjaline koostöö on ainulaadne võimalus luua võrgustikku teiste merevägede kolleegidega. Kontaktide, tutvuste ja sõprussidemete ning ühiste mälestuste väärtus, mis on loodud nooremohvitserina teiste riikide kolleegidega, võib aja jooksul ja kõrgema auastme saamise järel kasvada. Sellised tutvused võivad hiljem, kui rannikumereväe ohvitser on palju kõrgemas auastmes ja suurema vastutusega, kaasa aidata plaanide ja operatsioonide suunamisele oluliselt rohkem kui rannikumereväe suurus seda võimaldaks.

Lõppsõna

Iga riigi relvajõud väljendavad selle riigi võimu ja rikkust, tema pürgimusi ja eesmärke ning asukohta riikide üldises hierarhias. Lisaks väljendavad relvajõud riigi soovi ja võimet, et aktiivselt oma huvide eest seista ja vara kaitsta.

⁴⁷ SNMG1 ülema auaste on kommandoor või kontradmiral, SNMCMG1 ülemal kaptenleitnant või mereväekapten. Kõigi nelja alalise mereväegrupi ülem ja staap roteeruvad tavaliselt aasta kaupa osalejate riikide vahel. *Tõlkija märkus*

Nagu Raymond Aron on kirjutanud: „Suveräänsete riikide suhete aluseks on sõja võimalikkus.“⁴⁸ Seetõttu on riigi relvajõudude suurim roll olla rahu ajal n-ö nooleks diplomaadi nooletupes. Rannikuriigil, mis ammutab oma rikkuse ja poliitilise mõju suures osas oma majandusvööndi, mandrilava ja territoriaalmere loodusvaradest, samuti sellisel rannikuriigil, mille geograafiline asukoht on talle julgeolekuväljakutse, on merevägi üks olulisemaid rahuaegse võimu instrumente, samaväärselt muu n-ö diplomaatilise kinnisvara hulgas.

Tõhus ja hästi toimiv rannikumerevägi panustab kohalikku ja regionaalsesse stabiilsusse olulisel määral. See on eriti tõene juhul, kui rannikumerevägi on selgelt kaitseisloomuga ega kujuta endast ohtu neile, kes ei tungi tema merealadele, olles samal ajal võimeline hoidma korda ja vältima väliste jõudude destabiliseerimise katseid või katseid asuda ise korda looma.

Rannikumereväge ei tohi luua suurte ookeanimerevägede eeskujul. Vastupidi, see tuleb üles ehitada, järgides kohalikke olusid. Seetõttu on erinevate rannikuriikide mereväed erinevad, sõltudes nende oma kohalikest mereväelistest oludest ja ülesannetest. Siiski on rannikuriikide merevägedel üks ühine nimetaja: selleks, et oma olemasolu õigustada, peab merevägi olema asjakohane võimu instrument rannikuriigile.

Kirjandus

- Aron, R.** 1984. *Paix et guerre ente les nations*. Paris: Calman-Levy.
- Booth, K.** 1983. *Naval Strategy and the Spread of Psycho-legal Boundaries at Sea*. – *International Journal*, Vol. 38, No. 3, Summer, pp. 373–396.
- Børresen, J.** 1993. *Kystmakt, skisse av en maritim strategi for Norge*. Oslo: Cappelen.
- Børresen, J.** 1994. *The Sea Power of the Coastal State*. – *Journal of Strategic Studies*. *Seapower Theory and Practice*, Vol. 17, No. 1, March, pp. 148–175.
- Børresen, J.** 2004. *Coastal Power: The Sea Pover of the Coastal State and the Management of Maritime Resources*. – Hobson, R.; Kristiansen, T. (eds.). *Navies in Northern Waters 1721–2000*. London; Portland, OR: Frank Cass, pp. 249–275.
- Clausewitz, C. von** 1983. *On War*. Howard, M.; Paret, P. (trans., eds.). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Crevald, M. van** 1983. *Fighting Power – German and U.S. Army Performance, 1939–1945*. London, Melbourne: Arms and Armour Press.
- Hastings, M.; Jenkins, S.** 1983. *The Battle for the Falklands*. New York, London: W. W. Norton & Company.

⁴⁸ **Aron, R.** 1984. *Paix et guerre ente les nations*. Paris: Calman-Levy.

- Hønneland, G.** 2000. Kystvakten – en legitimvaktbikke i fiskeriene. – Forsvaret i en Nye Tid. Oslo Militære Samfunns 175-års jubileumsbok. Oslo: OMS, s. 302-3.
- Kinsgaard, B.** (ed.) 2000. Strategi – Sikkerhetspolitikk og Energiproduksjon. Oslo: Europaprogrammet.
- Menon, R. K.** 1984. The Sea-Denial Option for Smaller Navies. – US Naval Institute Proceedings, Vol. 9, No. 3, March.
- Stortingsproposisjon**, nr. 45 (2000–2001). Omleggingen av Forsvaret i perioden 2002–2005.

Erukommodoor **JACOB BØRRESEN**